

MEDIALNE TRANSFORMACJE CZASU I PRZESTRZENI

ks. Michał Drożdż

Wydział Filozoficzny PAT – Kraków

1. WSTĘP

Nowe media cyfrowe bardzo skutecznie zmieniły czasowy i przestrzenny wymiar życia człowieka. Wszystkie środki techniczne miały zawsze wpływ na organizację życia społecznego, lecz rozwój nowych technologii telekomunikacyjnych i medialnych jest szczególnie znaczący w tym zakresie. Pozwalają one ludziom przenikać przez czasowe i przestrzenne granice charakterystyczne dla bezpośredniej interakcji, transformują czasowe i przestrzenne uwarunkowania komunikacyjnego porządku społecznego oraz umożliwiają wykorzystanie tego przeorganizowanego porządku do realizowania określonych celów indywidualnych i społecznych.

Nowe media pozwalają zatem pokonać ograniczenia i uwarunkowania czasowe oraz przestrzenne w komunikacji społecznej. Wyidealizowana koncepcja interpersonalnej komunikacji zakładała często społecznie skonstruowaną potrzebę natychmiastowej interakcji. Dlatego też tradycyjne komunikowanie masowe ze swej natury postrzegane było jako komunikacja apersonalna. Nowe media podważyły takie rozumienie komunikacji medialnej. Co więcej, pozwalają one pokonać ograniczenia czasowej synchronizacji w komunikowaniu, zwiększając tym samym możliwość ogólnej interaktywności i interpersonalności w komunikacji medialnej¹. W toku naszych analiz posługujemy się technicznym określeniem *mediosfery* jako przestrze-

¹ Por. R.E. Rice, *Artifacts and Paradoxes in New Media*, w: D. McQuail (red.), *McQuail's Reader in Mass Communication Theory*, London, Thousand Oaks, New Delhi 2002, s. 131.

ni medialnej w odniesieniu do opisu całości elementów, uwarunkowań, celów i skutków oddziaływania nowych mediów na człowieka i społeczność ze szczególnym uwzględnieniem specyficznej roli człowieka jako twórcy tej przestrzeni. Przedmiotem naszych analiz, prowadzonych z perspektywy personalizmu, jest próba odpowiedzi na następujące pytania.

- Po pierwsze, jak nowe media elektroniczne zmieniają czasowo-przestrzenne uwarunkowania ludzkiego życia, zarówno w faktycznym wymiarze tych zmian, jak i w ich fenomenalnym doświadczeniu i percepcji? W tym kontekście próbujemy odkrywać nową perspektywę problematyki medialnej: perspektywę filozoficzną.

- Po drugie, jak nowe media wpływają na refleksję teoretyczną nad czasowymi i przestrzennymi aspektami komunikacji? W tym kontekście zwracamy uwagę na potrzebę rewizji tradycyjnych ujęć proksemiki i chronemiki medialnej Edwarda T. Halla.

- Po trzecie, jakie są uwarunkowania i konsekwencje nowej przestrzeni medialnej: cyberprzestrzeni i rzeczywistości wirtualnej? W tym kontekście chcemy pokazać aktualność i wyrazistość filozoficznych konsekwencji funkcjonowania nowych mediów: konsekwencji epistemologicznych, antropologicznych, ontycznych, aksjologicznych i filozoficzno-społecznych.

Odpowiedzi na te pytania mają charakter analitycznego sondowania jakości współczesnej mediosfery oraz stanowią próbę spojrzenia na media z perspektywy filozofii mediów. Spojrzenie z tej perspektywy jest jedną z prób teoretycznego podjęcia wyzwania cywilizacji medialnej.

2. MEDIALNE ZMIANY CZASOWO-PRZESTRZENNYCH UWARUNKOWAŃ ŻYCIA CZŁOWIEKA

Nadejście ery telekomunikacji i ery mediów elektronicznych spowodowało wielopłaszczyznowe zmiany w czasowo-przestrzennych uwarunkowaniach życia człowieka i społeczności². Zmiany te mają charakter zarówno faktycznych przeobrażeń czasowych i przestrzennych kontekstów coraz bardziej zmediatyzowanej ludzkiej komunikacji, jak i odzwierciedlają stan doświadczalno-fenomenalnej percepcji medialnego oddziaływania na człowieka i społeczność. Do tych zmian możemy zaliczyć między innymi poniższe zagadnienia:

² Por. J.B. Thompson, *Media i nowoczesność. Społeczna teoria mediów*, Wrocław 2001, s. 37-42.

- **Uniezależnienie czasu od przestrzeni** w tym sensie, że translokacje przestrzenne nie powodują już konieczności opóźnienia czasowego. Oddalenie przestrzenne zostało znacząco zmniejszone, natomiast opóźnienie czasowe w przekazie komunikacyjnym niemalże zupełnie zlikwidowane.

- **Pojawienie się symultaniczności międzyprzestrzennej**³. Doświadczenie symultaniczności, to znaczy wydarzeń następujących w tym samym czasie, wiązało się ze specyficzną lokalizacją osoby. Symultaniczność wydarzeń zakładała, iż ten sam czas musi się równać temu samemu miejscu. Wraz z uniezależnieniem uwarunkowań czasowych od przestrzennych spowodowanym przez telekomunikację i media, doświadczenie symultaniczności wydarzeń uniezależniło się od ich wspólnej lokalizacji w przestrzeni. Technika umożliwiła doświadczanie wydarzeń i ich odbiór jako symultanicznych, mimo iż następowały one w odległej od siebie przestrzeni. W odróżnieniu od bardzo konkretnego kontekstu *tu i teraz* pojawiło się poczucie *teraz*, niezwiązane już z żadną konkretną lokalizacją⁴.

Konieczność medialnej standaryzacji czasu na świecie⁵. Przemiany uwarunkowań czasowych i przestrzennych, spowodowane w dużej mierze przez rozwój nowych technologii komunikacyjnych, a także częściowo przez rozwój coraz szybszych środków transportu, stworzyły problemy dotyczące koordynacji czasu i przestrzeni, dlatego zaistniała konieczność dokonania standaryzacji czasu na świecie.

- **Zmiana indywidualnego poczucia czasu i przestrzeni przez człowieka** w wymiarach psychologiczno-egzystencjalnych i społeczno-historycznych. Rozwój nowych środków komunikowania i nowych środków transportu ma również wpływ na to, jak człowiek doświadcza czasowych i przestrzennych uwarunkowań swojego życia. Ujednoliceniu czasu towarzyszyło rosnące zainteresowanie osobistymi doznaniem związanymi z czasem i przestrzenią, szybkością i symultanicznością oraz uniezależnieniem doświadczenia czasu od doświadczenia przestrzeni.

- **Pojawienie się tzw. historyczności medialnej**⁶. Zanim media zdominowały przestrzeń ludzkiej komunikacji podstawowym źródłem wiedzy była wymiana treści symbolicznych w bezpośrednich interakcjach. Rosnąca do-

³ Por. H. Nowotny, *Time: The Modern and Postmodern Experience*, Cambridge 1994.

⁴ Por. J.B. Thompson, *Media i nowoczesność*, dz. cyt., s. 38.

⁵ Por. E. Zerubavel, *The Standardization of Time: A Sociohistorical Perspective*, „American Journal of Sociology”, 88 (1982), s. 1-23.

⁶ J.B. Thompson, *Media i nowoczesność*, dz. cyt., s. 40.

stępnosc medialnych form symbolicznych stopniowo zmieniała sposób, w jaki większość ludzi zdobywała wiedzę o świecie i własnej historii. Tradycja ustna została uzupełniona i do pewnego stopnia przetworzona dzięki rozpowszechnianiu się produktów medialnych. Rozwój środków komunikowania stworzył to, co Thompson nazywa *historycznością medialną*: doświadczenie przeszłości, odczucie tego, jak przeszłość rzutuje na człowieka obecnie, bardzo się uzależniły od stale poszerzanej oferty medialnych form symbolicznych.

- **Medialna globalizacja**, którą Thompson nazywa *medialną światowością*⁷, a McLuhan *globalną wioską*. Pojęcie o świecie leżącym poza granicami bezpośredniego doświadczenia człowieka, poczucie jego własnego miejsca na tym świecie kształtują się przy coraz większych wpływach medialnych form symbolicznych. Rozpowszechnianie produktów medialnych pozwala człowiekowi w pewnym sensie doświadczać wydarzeń, obserwować innych i zdobywać wiedzę o świecie rozciągającym się daleko poza jego codzienny horyzont poznawczy. W ten sposób poszerza on przestrzenne horyzonty rozumienia siebie, innych i świata, gdyż nie ogranicza go już konieczność fizycznej obecności w miejscu, w którym dzieją się obserwowane przez niego wydarzenia.

- **Zmiana relacji człowieka do społeczności**. Jest to zagadnienie bardzo szerokie, będące przedmiotem wielu studiów socjologicznych. Postrzeganie świata przez człowieka i doświadczenie własnego miejsca w społeczności uwarunkowane są coraz bardziej oddziaływaniem mediów. Zmianom ulega również poczucie więzi człowieka ze społecznością, z którą jest on związany poprzez czas i przestrzeń, z którą dzieli wspólne pochodzenie i los. Człowiek odczuwa przynależność do społeczności częściowo wygenerowanej przez media.

- **Transformacja dystansu czasowo-przestrzennego**. Doświadczenie czasu i przestrzeni jest ściśle związane z poczuciem dystansu, czyli doświadczeniem tego, co bliskie i dalekie. Poczucie dystansu natomiast w dużej mierze zależy od tego, jakimi środkami komunikacji człowiek dysponuje. Odgrywają one znaczącą rolę w kształtowaniu ludzkiego poczucia dystansu. Transformacja w postrzeganiu dystansu leży u podstaw tego, co nazywa się *kompresją przestrzenną i czasową*⁸.

⁷ Tamże.

⁸ Por. J.B. Thompson, *Media i nowoczesność*, dz. cyt., s. 41; zob. również: D. Harvey, *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change*, Oxford 1989, s. 240n; D.G. Janell, *Global Interdependence and its Consequences*, w: S.D. Brunn, T.R. Leinbach (red.), *Collapsing Space and Time: Geographic Aspects of*

Przedstawione aspekty medialnych zmian czasowo-przestrzennych uwarunkowań ludzkiego życia dotyczą przede wszystkim doświadczeń czasu i przestrzeni w sferze psychologiczno-egzystencjalnej człowieka oraz w sferze relacji społecznych. Nie dotyczą one bowiem zmian miary fizykalnych parametrów czasowych i przestrzennych ram ludzkiego życia oraz działania.

3. MEDIALNE PROCESY EKSPANSJI I KOMPRESJI PRZESTRZENNEJ

Truizmem jest chyba twierdzenie, że podstawowe uwarunkowania naszej obecności w świecie wynikają ze struktury organizacji czasu i przestrzeni. Z jednej strony można dostrzec ujęcie przestrzeni jako pewnego faktora zewnętrznego, do którego ludzie dostosowują swe działania życiowe, z drugiej strony ujmuje się przestrzeń jako pewną jakość, która daje się kształtować od wewnątrz. Rozumienie przestrzeni w mediach, w kontekście tradycyjnych skojarzeń tego pojęcia z rozległością, rozciągłością, zajmowaniem miejsca, tak bardzo uległo zmianom, iż wydaje się w ogóle nie mieć nic wspólnego z euklidesowym rozumieniem przestrzeni trzech wymiarów. Media dokonały znacznej transformacji pojęcia przestrzeni. Tę transformację można przedstawić na dwa sposoby.

Po pierwsze, poprzez próbę charakterystyki i opisu generowanych przez najnowsze technologie komputerowe przestrzeni wirtualnych i cyberprzestrzeni lub po drugie, poprzez analizę konsekwencji zmian uwarunkowań przestrzennych pod wpływem nowych technologii i mediów. Będziemy się raczej koncentrować na tym drugim sposobie, gdyż wydaje się, iż nie można rozważać życia i obecności człowieka we współczesnym świecie w oderwaniu od tego, w jaki sposób on sam wyraża się poprzez relacje przestrzenne i jak je tworzy⁹. Nie można również analizować relacji przestrzennych życia człowieka bez uwzględnienia perspektywy medialnej i jej wpływu na życiową przestrzeń człowieka.

Spróbujemy teraz pokazać niektóre typowe aspekty tej medialnej transformacji przestrzeni i przestrzennej ekspansji mediów¹⁰. Pierwsza ekspansja polega na poszerzeniu granic komunikacji w skali globalnej. Przestrzenność nie stanowi zasadniczej granicy dla przekazów medialnych z zachowaniem

Communication and Information, London 1991, s. 47-81.

⁹ Por. B. Kita, *Między przestrzeniami, O kulturze nowych mediów*, Kraków 2003, s. 21n.

¹⁰ F. Weil, *Die Medien und die Ethik. Grundzüge einer brauchbaren Medienethik*, Freiburg, München 2001, s. 107-118.

nieprzekraczalnych technologicznych i przyrodniczych uwarunkowań. Drugim aspektem tej ekspansji byłoby poszerzenie w głąb komunikacji. Polega ono na możliwości komunikowania się czy percepcji medialnej przy pomocy wielu zmysłów równocześnie. Taką możliwość otwierają multimedia czy hipermedia, które łączą w jeden system różne formy równoczesnego przekazu. Trzecią formą poszerzenia przestrzeni medialnej staje się nieograniczoność w treści przekazu. Możliwość braku granic w tak rozumianym obszarze medialnym wynika często z braku stosowania personalistycznych kryteriów etycznych w funkcjonowaniu mediów. Czwarta perspektywa znoszenia granic w przestrzeni medialnej obejmuje procesy związane z szybkością przekazu, dzięki którym przekaz czy interaktywność medialna dokonują się w czasie rzeczywistym. Ostatnim aspektem ujmowania tego zagadnienia może być zjawisko interaktywności, które zaciera granice między nadawcą i odbiorcą przekazu, dając uczestnikom komunikacji medialnej możliwość bezpośredniego, czyli aktualnego w czasie rzeczywistym uczestniczenia w wydarzeniach medialnych.

Nowe media, „wprowadzając familiarność, bezpośredniość, programując uczestnictwo, a nawet interaktywność; dając możliwość podłączenia się w każdej chwili do nieprzerwanego strumienia, oferując ciągły kontakt w realnym czasie”¹¹, dokonują systematycznej dekonstrukcji ról medialnych. W ten sposób media dostarczają ludziom możliwości bycia połączonym w zbiorowym permanentnym urzeczywistnianiu ich życiowej przestrzeni¹². Media funkcjonują na granicy nieustannego sprzężenia czasowego między natychmiastowością a aktualnością, między równoczesnością a szybkością dostarczanych treści, a z drugiej strony próbują, jak już to wskazaliśmy, przewycięzać uwarunkowania przestrzeni. Istnieje powszechne przekonanie o mocy nowych technologii unicestwiającej wręcz, według myśli postmodernistycznej, czas i przestrzeń¹³. „Przestrzeń i czas – pisze Wolfgang Welsch, sztandarowy postmodernistyczny wizjoner świata mediów – podstawowe wymiary, w których umieszczona jest nasza codzienna rzeczywistość, pod wpływem telekomunikacji coraz bardziej się kurczą. Tam, gdzie obowiązuje prędkość światła, odległości przestrzenne tracą znaczenie. Zanika szczególność miejsc, ponieważ aparatura mediów może przewyciężyć wszystkie lo-

¹¹ B. Kita, *Między przestrzeniami*, dz. cyt., s. 20.

¹² Por. R. Berger, *Restrukturyzacja mitu*, w: A. Gwóźdź (red.), *Pejzaże audiowizualne. Telewizja – wideo – komputer*, Kraków 1997, s. 118.

¹³ Por. B. Kita, *Między przestrzeniami*, dz. cyt., s. 21.

kalne właściwości”¹⁴. Niezależnie od stopnia empiryczności tego stwierdzenia oraz poziomu racjonalności medialnej wizji Welscha, słuszną wydaje się jego diagnoza, iż nowe media elektroniczne zmieniają czasowe i przestrzenne uwarunkowania życia człowieka w wymiarach indywidualnych i społecznych.

4. NOWA PROKSEMIKA I CHRONEMIKA MEDIALNA

Konsekwencją transformacji czasowo-przestrzennych są zmiany rozumienia proksemiki¹⁵ i chronemiki¹⁶ medialnej, które analizują wpływ medialnych uwarunkowań przestrzennych i czasowych na wzajemne relacje uczestników komunikacji medialnej. Zdaniem Edwarda T. Halla, antropologa kultury, twórcy koncepcji semiotycznej komunikacji kulturowej¹⁷, podstawą komunikacji społecznej jest kontekst kulturowy tzn. kultura sama jest przede wszystkim komunikatem oraz ma zdolność komunikowania za pomocą określonych relacji przestrzennych. Hall zakłada, że ludzie w każdych uwarunkowaniach czasowo-przestrzennych, będących ramami każdej kultury, komunikują się poprzez niski lub wysoki poziom kontekstu¹⁸. „Wszystko jest komunikacją”¹⁹ – brzmiało batesonowskie, podstawowe założenie szkoły Palo Alto, z której wywodzi się m.in. Edward T. Hall. W tym ujęciu komunikacją jest sama kultura, zaś Hall wyróżnił dziesięć podstawowych systemów przekazu, spośród których każdy z kolei w dziesięciu aspektach tworzy pola badawcze pozwalające analizować to, co – mówiąc najprościej – dana kultura

¹⁴ W. Welsch, *Sztuczne raje?*, w: A. Zeidler-Janiszewska (red.), *Problemy ponowoczesnej pluralizacji kultury. Wokół koncepcji Wolfganga Welscha*, cz. 1, Poznań 1998, s. 180.

¹⁵ Proksemika bada związki pomiędzy relacjami przestrzennymi a relacjami psychologicznymi, jakie występują podczas interakcji w komunikacji społecznej.

¹⁶ Chronemika bada rolę czasu w komunikacji, związki pomiędzy relacjami czasowymi w komunikacji oraz sam czas jako formę komunikatu.

¹⁷ W języku polskim ukazały się następujące pozycje tegoż autora: E.T. Hall, *Poza kulturą*, Warszawa 2001; *Bezgłośny język*, Warszawa 1987; *Taniec życia: Inny wymiar czasu*, Warszawa 1999; *Ukryty wymiar*, Warszawa 2001.

¹⁸ „Komunikacja lub przekaz na poziomie wysokiego kontekstu charakteryzuje się tym, że większość informacji bądź zawiera się w fizycznym kontekście, bądź jest zinternalizowana w człowieku, a tylko część mieści się z zakodowanej, bezpośrednio nadawanej części przekazu. Komunikacja właściwa niskiemu kontekstowi jest zgoła odmienna, tzn. większość informacji mieści się w kodzie bezpośrednim” (por. E.T. Hall, *Poza kulturą*, Warszawa 2001, s. 95).

¹⁹ Por. G. Bateson, *Umysł i przyroda*, Warszawa 1996.

o sobie w poszczególnych dziedzinach życia komunikuje. Zjawiska kulturowe manifestują się według Halla w systemach przekazu interakcyjnego, organizacyjnego, gospodarczego, płciowego, terytorialnego, czasowego, edukacyjnego, rekreacyjnego, obronnego i wreszcie eksploatacyjnego²⁰. Każdy z tych systemów przekazu tworzy własną przestrzeń komunikowania, która determinuje zachowania i działania człowieka w wymiarach czasowych i przestrzennych²¹.

Idąc za sugestią Barbary Kity²², uważamy, że należałoby zrewidować semiotyczną propozycję teorii komunikacji Edwarda T. Halla i jego tradycyjne ujęcie proksemiki i chronemiki komunikacji. „W proksemice – twierdzi M. Watson – relacje przestrzenne oznaczają relacje wobec człowieka. Są relacjami na płaszczyźnie mikro kulturowej”²³. Proksemika zasadniczo zakłada i implikuje bezpośredniość kontaktu komunikacyjnego, zakłada także przyjęcie rozmaitych uwarunkowań relacji przestrzennych w komunikacji społecznej i medialnej. Klasyczna semantyka przestrzeni w ujęciu zaproponowanym przez Halla znalazła swe odzwierciedlenie i uzasadnienie w odniesieniu do tradycyjnych mediów, takich jak kino i film, które charakteryzowały się w miarę jednoznacznym i czytelnym modelem semantycznym. Model ten uległ zasadniczej zmianie wraz z pojawieniem się mediów nowej generacji: telewizji, radia, Internetu, gdzie – w realiach i kontekście nowych przestrzeni audiowizualnych – pojawiła się nowa semantyka przestrzeni. Tradycyjne rozumienie przestrzeni, rozumienie komunikacyjnych dystansów międzyludzkich²⁴, doświadczenie przestrzennej terytorialności ulegają w dobie mediów elektronicznych takim zmianom, że te jakości nabierają charakteru nowego artefaktu kulturowego, artefaktu medialnego²⁵.

²⁰ E.T. Hall, *Bezgłośny język*, dz. cyt.

²¹ Por. E.T. Hall, *Ukryty wymiar*, dz. cyt., s. 131.

²² Por. B. Kita, *Między przestrzeniami*, dz. cyt., s. 25.

²³ E. Wilk, *Ku proksemice przekazów audiowizualnych*, w: A. Gwóźdź (red.), *Panoramy i zbliżenia. Problemy wiedzy o filmie*, Katowice 1999, s. 465 (cyt. za: B. Kita, *Między przestrzeniami*, dz. cyt., s. 25).

²⁴ Edward T. Hall wyróżnia cztery podstawowe dystanse w relacjach interpersonalnych: intymny, indywidualny, społeczny i publiczny (por. E.T. Hall, *Ukryty wymiar*, dz. cyt., s. 157n).

²⁵ Por. R.E. Rice, *Artifacts and paradoxes in new media*, w: D. McQuail (red.), *McQuail's Reader in Mass Communication Theory*, dz. cyt., s. 125-133.

Nowe technologie teleinformatyczne i medialne zmieniły perspektywę zależności zachowania uczestników życia społeczno-kulturowego od nowych medialnych relacji przestrzennych. Tradycyjne schematy proksemiczne i chronemiczne, determinujące sposób życia i komunikowania się człowieka, uległy zasadniczym zmianom. „Sam kontakt – pisze Kita – (...) coraz rzadziej traktowany jest jako bezpośrednia partycypacja w akcie komunikowania, natomiast zachwianie naturalnych, fizycznych dystansów poprzez ich stopniową redukcję wprowadza powszechną możliwość telekomunikacji. Przestrzeń ani żadne parametry z nią związane nie są już ustanawiane i ustalone w sposób, który nie podlegałby nieustannym zmianom, transformacjom. Przeciwnie, wielość i dostępność środków komunikowania i transportu sprawiają, że granice i terytoria ulegają ciągłym przemieszczeniom, deterioracji, wymazaniu. *Tele* zastępuje *proximus*, relacje na odległość zaś zasadę (względnej) bezpośredniości”²⁶. Renè Berger uważa, że nowe media, modyfikując relacje przestrzenne, umożliwiają tzw. teleuczestnictwo,²⁷ gdzie proces komunikowania nie realizuje się w tradycyjnych wymiarach przestrzennych będących zasadniczym nośnikiem informacji, ale w wymiarach przestrzeni medialnej. R.W.Kluszczynski w podobny sposób, charakteryzując przestrzeń wirtualną, mówi o teleobecności jako nowej kategorii obecności w przestrzeni medialnej i warunku teleuczestnictwa. Teleuczestnictwo w procesie komunikacji zakłada najpierw teleobecność. Oznacza ona doświadczenie bycia w innym miejscu przestrzennym czy środowisku niż to, w którym człowiek

²⁶ Por. B. Kita, *Między przestrzeniami*, dz. cyt., s. 25.

²⁷ R. Berger, *Restrukturyzacja mitu*, w: A. Gwóźdź (red.), *Pejzaże audiowizualne. Telewizja – wideo – komputer*, dz. cyt., s. 113. „Nawet jeśli prawdą jest, że w refleksji można wyróżnić dwa czasy: bezpośredni, w obrębie którego wiemy (albo powiadamy się nas o tym), że to, co zostaje przedstawione, istnieje w czasie realnym; i drugi, który nie jest bezpośredni (a który pochodzi z uprzedniej rejestracji programu wykluczającej bezpośredniość, na przykład projekcja filmu), synchronizacja w dosłownym znaczeniu nie jest możliwa – pozostaje ona czymś abstrakcyjnym, by nie powiedzieć dowolnym. Nawet jeśli czasy różnią się między sobą to czas subiektywny, związany z uczestnictwem w emisji, pozostaje homogeniczny. Teleuczestnictwo jest uczestnictwem wyjątkowo pełnym. Manifestuje się ono jako działanie podczas trwania całego programu. Komunikacja audiowizualna rozwija się w nieustannej czasowości, wywołującej ‘nabieranie sensu’ (tak jak się mówi ‘nabrać świadomości’), w którym rytm emisji i nasz rytm biopsychologiczny zostają z sobą uzgodnione. Ta zbieżność zapewnia rzeczywistości quasi-totalną sensoryczność” (tamże, s. 113).

jest fizycznie obecny. To oddalone, inne środowisko jest produktem funkcjonowania mediów tematycznych, jest przestrzenią wirtualną jako sztuczny świat, w którym zanurzają się nasze zmysły i który pozostaje z nami w relacji interaktywnej, zachodzącej w czasie realnym²⁸.

Teleobecność jest bardzo ściśle związana z teleuczestnictwem. Oba zjawiska pokazują usytuowanie człowieka w symulowanym medialnie sztucznym świecie. Odbiorca przekazu medialnego pozostaje w interaktywnym związku z nim, dlatego jego status w procesie komunikacji medialnej możemy określić ogólnie pojęciem teleobecności, niezależnie od stopnia zaangażowania odbiorcy w interakcję komunikacyjną. Teleobecność oznaczałaby uczestniczenie w tym procesie poza wymiarami przestrzeni fizycznej. Fenomen teleobecności i teleuczestnictwa może się pojawiać w różnych układach komunikacyjnych, a nie tylko wyłącznie w rzeczywistości wirtualnej, symulowanej przez komputery. Opis tego fenomenu musi uwzględnić kontekst technologiczny i psychologiczny. Tylko ujęcie integralne pozwoli poprawnie ukonstytuować analizowane zjawisko i to zarówno teoretycznie, jak i praktycznie. Ponadto ten sposób ujęcia problematyki obecności w przestrzeni medialnej raz jeszcze podkreśla znaczenie powiązań materii z wirtualnością i ugruntowuje prymat doświadczenia ludzkiego, przekraczającego wszelkie granice i odnajdującego w tej transgresji źródło swej kreatywnej mocy²⁹.

Berger uważa również, że nowe kategorie obecności jako produkty komunikacji tematycznej, kategoria teleuczestnictwa czy teleobecności mają szersze społeczne i cywilizacyjne konsekwencje. „Trwająca od tysiącleci komunikacja – pisze Berger – oparta na umiejscawianiu przekazu w przestrzeni, zostaje obecnie podwojona o komunikację zupełnie nowego typu, która restrukturyzuje społeczeństwo u samych jego podstaw”³⁰. Restrukturyzacja ta wynikałaby przede wszystkim ze zmiany uwarunkowań czasowych i przestrzennych procesów komunikacji społecznej i zdominowania ich przez komunikację medialną. Komunikacja medialna urzeczywistnia się w nowej przestrzeni medialnej i tematycznej „poza formą ustaloną w przestrzeni, wskutek nieprzerwanej czasowości sensorycznej”³¹ oraz w „nieustannej czasowości”³². Media tematyczne wykorzystują w przekazie kombinację sieci

²⁸ Por. R.W. Kluszczyński, *Światy multimediów*, w: E. Nurczyńska-Fidelska (red.), *W świecie mediów*, Kraków 2001, s. 98-99.

²⁹ Tamże, s. 99.

³⁰ Tamże, s. 115.

³¹ Tamże, s. 116.

³² Tamże, s. 113.

telekomunikacyjnych i informatycznych. Telematyka stanowi dziedzinę badań nad tego typu przekazem medialnym. Telemika i telematyka są względem siebie komplementarne i opisują jeden z podstawowych wymiarów życia człowieka: komunikację w przestrzeni. Zarówno telemika, jak i telematyka pokazują zależność procesów komunikacji od relacji przestrzennych. „Nowa utopia zapowiada nadejście ludzkości przemieszczającej się zawsze coraz szybciej, zarówno w ciele, jak i w komunikacji”³³. Ideałem fizycznej komunikacji jest wykorzystanie możliwości pokonywania przestrzeni dzięki prędkości światła. Konsekwencją funkcjonowania nowych mediów jest zacieranie granic rzeczywistości tego, co bliskie, i tego, co dalekie. W ten sposób wprowadzona zostaje nowa semantyka dla rozumienia bycia człowieka *tu i teraz*, w konkretnych uwarunkowaniach czasowo-przestrzennych. Proksemika medialna odrzuca potrzebę bezpośredniości, zastępowanej *byciem tam* w warunkach *tu i teraz*. Nowomediálne konteksty, w jakich spełniają się relacje między ludźmi, nie pozwalają ani na klasyczne rozumienie przestrzeni jako naturalnego – fizycznego otoczenia człowieka, ani tym bardziej na rozpatrywanie ich w kategoriach proksemiki. „Nieuwzględnienie transformacji wprowadzonych przez nowe media, środki transportu (telemiczne) i komunikacji (telematyczne) – prognozuje słusznie Kita – będzie w coraz większym stopniu pogłębiać chaos poznawczy w zakresie kondycji kultury i samego człowieka”³⁴. Przedstawione analizy pokazują potrzebę rewizji tradycyjnych ujęć proksemiki i chronemiki medialnej z uwzględnieniem nowych aspektów filozoficznych, wynikających z nowych technologii komunikacyjnych i medialnych: aspektów ontycznych (np. problem wirtualnej rzeczywistości), antropologicznych (np. problem tożsamości i podmiotowości człowieka w cyberprzestrzeni), epistemologicznych (np. problem mediów jako przedłużenia ludzkich narzędzi poznawczych) itp.

5. CYBERPRZESTRZEŃ

Nowe media, zwłaszcza media telematyczne, oparte na cyfrowej technologii kodowania, przetwarzania i komunikowania informacji, wytwarzają cybernetyczną przestrzeń komunikowania, która z perspektywy epistemologicznej jest swoistym modelem odwzorowującym realną rzeczywistość, od strony technicznej natomiast można ją uznać za przestrzeń współdziałania

³³ R. Berger, *L'origine du futur*, Monaco 1995, s. 54 (cyt. za: B. Kita, *Między przestrzeniami*, dz. cyt., s. 26).

³⁴ B. Kita, *Między przestrzeniami*, dz. cyt., s. 25n.

człowieka i maszyny, za „interfejs człowieka i maszyny”³⁵. Przestrzeń cybernetyczna jest pojęciem szerszym niż często używane czy nadużywane pojęcie *rzeczywistości wirtualnej*.³⁶ „Określenie *przestrzeń cybernetyczna* jest –

³⁵ M. Hetmański, *Przestrzeń cybernetyczna jako interfejs człowieka i maszyny*, w: S. Symotiuk, G. Nowak (red.), *Przestrzeń w nauce współczesnej*, t. 2, Lublin 1999, s. 151-164.

³⁶ Istnieje bogata literatura dotycząca tego zagadnienia, gdzie już w samych tytułach publikacji pojawia się taka nazwa (ang. VR: *Virtual Reality*), np.: P. Sitarski, *Rozmowa z cyfrowym cieniem. Model komunikacyjny rzeczywistości wirtualnej*, Kraków 2002; *Rzeczywistość wirtualna*, [online], dostęp: 10.05.2004, www.cyberforum.edu.pl; A. Rothert, *DEMO-NET. Wirtualna projekcja rzeczywistości*, Warszawa 2001; W. Godzic, (red.), przy współpracy A. Bednarza, *Humanista w cyberprzestrzeni*, Kraków 1999; F. Davis, *Komputer, czyli wszechświat*, [online], dostęp: 10.05.2004; T. Goban-Klas, *Surfowanie czy żeglowanie w cyberprzestrzeni, czyli o wychowaniu człowieka medialnego i mobilnego Homo Internetu*, dostęp: 11.05.2004, www.agh.krakow.pl/agh/dep/INS/-konferencja/doc/Goban-Klas.doc; D. de Kerckhove, *Powłoka kultury. Odkrywanie nowej elektronicznej rzeczywistości*, dz. cyt.; R. Szwed (red.), *Spółczesność wirtualna, społeczeństwo informacyjne*, dz. cyt.; J. Vince, *Essential Virtual Reality Fast*, London 2004; P. Zhai, *Get Real: a philosophical adventure in Virtual Reality*, London 2004; M. Heim, *The Metaphysics of Virtual Reality*, Oxford 1994; H. Rheingold, *Virtual Reality*, London 1992; Sh. Turkle, *Life an the Screen. Identity in the Age of the Internet*, New York 1995; zob. również niektóre pozycje niemieckojęzyczne: O. Marquard, *Der angeklagte und der entlastete Mensch in der Philosophie des 18. Jahrhunderts*, w: *Abschied vom Prinzipiellen. Philosophische Studien*, Stuttgart 1984, s. 39-66; S. Baur, *Cyberspace – Neue Wirklichkeiten in der Philosophie*, „Journal für Philosophie”, 2 (1995), s. 48-54; J. Brauner, R. Bickmann, *Cyber Society. Das Realszenario der Informationsgesellschaft. Die Kommunikationsgesellschaft*, Düsseldorf, München 1996; N. Chomsky, H. Dieterich, *Globalisierung im Cyberspace. Globale Gesellschaft. Märkte, Demokratie, Erziehung*, Bad Honnef 1996; M. Dery, *Cyber. Die Kultur der Zukunft*, Berlin 1996; Ch. Doelker, *Ein Bild ist mehr als ein Bild. Visuelle Kompetenz in der Multimedia-Gesellschaft*, Stuttgart 1997; G.S. Freyemuth, *Cyberland. Eine Führung durch den High-Tech-Underground*, Berlin 1996; N. Gabriel, *Kulturwissenschaften und neue Medien. Wissensvermittlung im digitalen Zeitalter*, Darmstadt 1997; B. Guggenberger, *Das digitale Nirwana*, Hamburg 1997; F. Hartmann, *Cyber. Philosophy. Medientheoretische Auslotungen*, Wien 1996; P. Levy, *Die kollektive Intelligenz. Eine Anthropologie des Cyberspace*, Mannheim 1997; N. Luhmann: *Die Realität der Massenmedien*, Opladen 1996; St. Münker, A. Roesler (red.): *Mythos Internet*, Frankfurt 1997; U. Pörksen, *Weltmarkt der Bilder. Eine Philosophie der Visiotype*, Stuttgart 1997; H. Rheingold, *Virtuelle Gemeinschaft. Soziale Beziehungen im Zeitalter des Computers*, Bonn 1994; M. Sandbothe, W.Ch. Zimmerli (red.), *Zeit – Medien – Wahrnehmung*, Darmstadt 1994; P. Tiedemann, *Internet für Philosophen. Eine praxisorientierte Einführung*, Darmstadt 1997; O. Wiener, *Schriften zur Erkenntnistheorie* (Computerkultur; Bd. 10), Wien, New York 1996.

jak pisze Hetmański – do pewnego tylko stopnia bliskoznaczne ze zwrotem *wirtualna rzeczywistość*, który w istocie jest oksymoroniczny, gdyż zawiera w sobie dwa sprzeczne treściowo słowa (wirtualny znaczy tyle, co potencjalnie, hipotetycznie możliwy, a więc aktualnie nierzeczywisty). W zasadzie przestrzeń cybernetyczna jest pojęciem bardziej ogólnym, a rzeczywistość wirtualna jest pojęciem węższym, jest rodzajem przestrzeni cybernetycznej; tylko z takim zastrzeżeniem oba określenia mogą być używane zamiennie³⁷. Interaktywna obecność uczestników komunikacji medialnej w przestrzeni cybernetycznej jest możliwa dzięki mechanizmowi sprzężenia zwrotnego. Norbert Wiener³⁸, twórca podstaw cybernetyki i teorii informacji, uważa, że sprzężenie zwrotne jest sprzężeniem między receptoryką a efektoryką układu cybernetycznego, przebiegającym w taki sposób, że część sygnałów wychodzących z efektorów jest ponownie zwrotnie kierowana do receptora, korygując bieżące działanie układu. Do sprawnego funkcjonowania człowieka w otaczającym nas świecie nie wystarcza posiadanie dobrych efektorów, ale również działanie tych efektorów musi być we właściwy sposób sygnalizowane z powrotem ośrodkowemu układowi nerwowemu, a sygnały te muszą być we właściwy sposób kojarzone z innymi informacjami przychodzącymi z innych narządów zmysłów po to, by mógł być wyprodukowany właściwy, odpowiednio dostosowany, nowy sygnał dla efektorów³⁹. W medialnych urządzeniach wirtualnej rzeczywistości wykorzystywane są podstawowe mechanizmy cybernetyczne oparte na oddziaływaniach zwrotnych między receptorami i efektorami. Działanie tych mechanizmów przebiega dwuetapowo. W pierwszym etapie konstruowana jest multimedialna przestrzeń jako wizualna, dźwiękowa, dotykowa reprezentacja dowolnego środowiska, przedstawiana człowiekowi albo bezpośrednio do jego zmysłów poprzez różne elementy wspomagające zmysły (np. okulary przestrzeni wirtualnej), albo pośrednio poprzez system audiowizualny. W drugim interak-

³⁷ M. Hetmański, *Przestrzeń cybernetyczna jako interfejs człowieka i maszyny*, dz. cyt., s. 153. Uznanie przez Hetmańskiego pojęcia *wirtualna rzeczywistość* za oksymoron wynika z jego ontycznych założeń, zgodnie z którymi nie istnieje realna rzeczywistość światów możliwych.

³⁸ Norbert Wiener (1894–1964) przez długie lata współtworzył i prowadził słynny ośrodek badań cybernetyczno-elektronicznych Massachusetts Institute of Technology, który gromadzi najlepszych fachowców i w którym powstają najnowocześniejsze technologie elektroniczne (por. N. Wiener, *Cybernetyka i społeczeństwo*, Warszawa 1960).

³⁹ Por. N. Wiener, *Cybernetyka, czyli sterowanie i komunikacja w zwierzęciu i maszynie*, Warszawa 1971, s. 131n.

tywnym etapie zostają wprowadzone do przestrzeni komunikowania reakcje człowieka jako jego zwrotna i sprzężona odpowiedź na pierwsze doznania multimedialnego, maszynowego oddziaływania. W efekcie człowiek odnosi wrażenie wkraczania w nową rzeczywistość, rzeczywistość wirtualną, która jest rezultatem sprzężenia między reprezentacją (modelem) określonego środowiska a działaniem (sterowaniem, poznawaniem) wobec niego⁴⁰.

Obecność i funkcjonowanie człowieka w medialnej przestrzeni cybernetycznej można rozpatrywać z wielu perspektyw, np.: pragmatycznej, epistemologicznej, psychologicznej, socjologicznej, aksjologicznej. W perspektywie aksjologicznej odślania się problematyka etycznych skutków „interfejsu człowieka i maszyny”⁴¹. Według Norberta Bolza przestrzeń cybernetyczna ujawnia efekty synergetyczne tego interfejsu. Synergia człowieka i maszyny eliminuje – według niego – różnicę między podmiotem a przedmiotem, znosi konieczność, potrzebę i sensowność takiej relacji, ponieważ człowiek został zredukowany do poziomu funkcjonowania przedmiotowego. W konsekwencji, pomiędzy człowiekiem a mediami nie funkcjonuje relacja podmiotowo-przedmiotowa, ponieważ media nie funkcjonują poza człowiekiem. Dlatego też człowiek pozbawiony jest możliwości jakiegokolwiek krytycznego spojrzenia na media, gdyż funkcjonują one w nim i przez niego. Bolz traktuje tradycyjny spór filozoficzny dotyczący relacji podmiot-przedmiot w sposób sarkastyczny, uznając go za relikw filozoficznej przeszłości, ostatecznie rozwiązany przez cybernetyczną wizję człowieka. „Cybernetyczny projekt świata jako obwodu regulacji pozwala wyjaśnić to, co kiedyś filozofowie nazwali relacją podmiotowo-przedmiotową. Rozumiejąc przez to sprzężenie zwrotne obwodu regulacji człowiek-świat, skutek czego człowiek tradycyjnej formacji europejskiej staje się przeżytkiem, a bycie-w-świecie kształtuje jako in-formację”⁴². Synergetyczny, medialno-materialistyczny monizm Bolza,

⁴⁰ Por. M. Hetmański, *Przestrzeń cybernetyczna jako interfejs człowieka i maszyny*, art. cyt., s. 154.

⁴¹ Por. M. Hetmański, *Przestrzeń cybernetyczna jako interfejs człowieka i maszyny*, art. cyt.

⁴² N. Bolz, *Estetyka cyfrowa*, dz. cyt., s. 350. Warto tu zwrócić uwagę na pewną grę słów widoczną w oryginalnym niemieckim tekście: „in-der-Welt-Sein” („bycie w świecie”) oraz „In-Formation” („in-formacja”) To drugie złożenie słów może oznaczać dosłownie „informację”, ale także „bycie w procesie formacji” i o takie rozumienie bardziej Bolzowi chodzi: o pokazanie formacyjnej roli informacji, czyli kształtowanie się człowieka poprzez informacje przetwarzane przez maszyny i media.

znoszący kartezjański dualizm, zrealizował swój wewnętrzny cel, znosząc wszelki krytyczny rozum i racjonalne wyjaśnienie oraz zanegował podmiotową tożsamość człowieka w relacji do świata przedmiotowego. Mimo tej, poważnej w negatywnych skutkach, monistycznej negacji relacji podmiot-przedmiot, Bolz operuje dalej przekształconą przez siebie dualistyczną metafizyką. Friedrich Kittler, do którego twierdzeń Bolz chętnie się odwołuje i z nimi identyfikuje, przenosi podmiotowe cechy konstytuujące tożsamość człowieka na maszyny, uznając np. komputer za podmiot "techniczny"⁴³. Człowiek traci swoją podmiotowość na rzecz maszyn, tracąc w ten sposób swoją tożsamość i podmiotową odrębność w stosunku do świata przedmiotowego.

Abstrahując od krytycznych analiz Bolza możemy jednak powiedzieć, że cyberprzestrzenny interfejs człowieka i maszyny może prowadzić do zjawiska depersonalizacji człowieka. Coraz bardziej rozbudowywany cybernetyczny interfejs człowieka i maszyn (cyfrowych mediów) stwarza nowy typ doświadczenia, daleko wykraczającego poza zwykłe poznawanie. Symulacja rzeczywistości, możliwa dzięki technikom cyfrowym, występująca pod postacią wirtualnej rzeczywistości, modeli, baz danych, daje człowiekowi nowe środki poznawania czy też panowania nad rzeczami i zjawiskami, ale stwarza również realne niebezpieczeństwo zacierania granic osobowej podmiotowości oraz tożsamości człowieka. Rheingold w swojej pracy *Virtual Reality*⁴⁴ uważa, że człowiek w nowej przestrzeni cybernetycznej odkryje na nowo swoją własną tożsamość, ponieważ dysponuje mocą tworzenia każdego doświadczenia, jakiego może zapragnąć. Ta moc tworzenia doświadczenia jest również według Rheingolda możliwością definiowania na nowo takich pojęć, jak tożsamość, wspólnota, rzeczywistość. „Rzeczywistość wirtualna reprezentuje rodzaj nowego kontraktu pomiędzy ludźmi a komputerami, porozumienia, które może nas wyposażyć w wielką moc i prawdopodobnie zmienić nas nieodwołalnie podczas tego procesu”⁴⁵. Takie, często być może skrajne, wizje muszą rodzić refleksję nad konsekwencjami nowych technologii medialnych i nad ich wpływem na człowieka oraz jego osobową godność, tożsamość

⁴³ Por. F.A. Kittler, *Grammophon Film Typewriter*, Berlin 1986, s. 373; F.A. Kittler, *Hardware, das unbekannte Wesen*, w: S. Krämer (red.), *Medien, Computer, Realität. Wirklichkeitsvorstellungen und Neue Medien*, Frankfurt am Main 1998, s. 119-132.

⁴⁴ Por. H. Rheingold, *Virtual Reality*, dz. cyt.

⁴⁵ Por. tamże (cyt. za: M. Hetmański, *Przestrzeń cybernetyczna jako interfejs człowieka i maszyny*, art. cyt., s. 164).

i podmiotowość. Przestrzeń cybernetyczna i rzeczywistość wirtualna stają się zatem nowym medium komunikacyjnym⁴⁶, stawiając personalistycznym ujęciom człowieka oraz realistycznej epistemologii nowe wyzwania, wobec których nie można z perspektywy filozoficznej pozostać obojętnym.

6. ZAKOŃCZENIE

Nowe media cyfrowe zmieniły niewątpliwie rozumienie przestrzeni medialnej. Tę nową jakość mediosfery można charakteryzować również przez pryzmat nowych możliwości komunikowania oraz ich skutków i konsekwencji. Nowe media m.in. dają możliwość globalnej komunikacji relatywnie prostymi środkami; umożliwiają globalne, komunikatywne uczestniczenie w prawie każdym wydarzeniu prezentowanym przez media; warunkują lokalną i globalną obecność w przestrzeni społecznej dzięki komunikacji medialnej⁴⁷; uzależniają pełny i integralny rozwój człowieka oraz jego funkcjonowanie w przestrzeni społecznej od dostępu do możliwości komunikowania i dostępu do informacji medialnych. Nowe media stają się takimi środkami komunikacji, które umożliwiają globalny, interaktywny, skompresowany czasowo i przestrzennie przekaz każdej możliwej treści do globalnego audytorium. Proces konwergencji mediów zmienia nie tylko sposób i możliwości przekazu, ale przede wszystkim przestrzeń życia każdego człowieka. Niektórzy autorzy snują wizjonerskie opisy świata powstałego na wskutek konwergencji mediów i ich kompleksowego oddziaływania na człowieka i społeczność⁴⁸. Ten świat, będący całościowym skutkiem oddziaływania mediów, określają jako „Personal Network (PN)”⁴⁹. Media obecne w każdym wymiarze ludzkiego życia stają się jednocześnie nośnikami obecności człowieka w świecie. Jakkolwiek można przywoływać różnorakie wątpliwości przeciw takim wizjom medialnej przyszłości⁵⁰, to jednak bez wątpienia należy przy-

⁴⁶ Por. P. Sitarski, *Rozmowa z cyfrowym cieniem. Model komunikacyjny rzeczywistości wirtualnej*, dz. cyt., s. 64n.

⁴⁷ Zgodnie z potoczną parafrazą hamletowskiego dylematu: „być to znaczy być w mediach”

⁴⁸ Por. F. Weil, *Die Medien und die Ethik*, dz. cyt., s. 115n; B. Friedlander, M. Roetter, *The Future of the PC*, „Scientific American”, 10 (1997).

⁴⁹ F. Weil, *Die Medien und die Ethik*, dz. cyt., s. 115.

⁵⁰ W 1998 roku ukazał się ciekawy leksykon popularnych błędów i pomyłek. Można w nim znaleźć również błędne prognozy zastosowań technicznych innowacji i wynalazków. „Wszystko, co może być wynalezione, zostało już wynalezione”

jąc za prawdziwą tezę, że technologiczny postęp w dziedzinie informatyki, komunikacji i mediów zmienił na przełomie wieków przestrzeń życia ludzi w wymiarze indywidualnym i społecznym, współtworząc struktury cywilizacji informacyjnej. Wszystkie procesy społeczne, np. socjalizacja osoby, strukturalizacja społeczeństwa jako całości – zarówno w teraźniejszości, jak i w przyszłości – uwarunkowane są lub częściowo zdeterminowane przez komunikację medialną. Człowiek coraz bardziej doświadcza świata i siebie, kształtuje świat i siebie poprzez media, w kontekście mediów, w medialnej przestrzeni życiowej. Już dziś, na początku XXI wieku, media poprzez różne formy i treści przekazu stają się jednym z ważnych i koniecznych warunków możliwości urzeczywistniania się człowieka w swoim człowieczeństwie. Każdy obszar przestrzeni życiowej człowieka w mniejszym czy większym stopniu, pośrednio czy bezpośrednio, poddany jest oddziaływaniom mediów, kształtowany jest przez procesy w nich obecne i przez nie tworzone. Media stają się dla większości obszarów życia ludzkiego nie tylko kontyngencyjnymi uwarunkowaniami, ale także w wielu przypadkach koniecznymi determinantami⁵¹. Analiza tych determinantów nie jest tylko efektem wąskich zainteresowań badawczych, ale jest i powinna być aktualnym oraz pilnym zadaniem poszukiwania odpowiedzi na palące wyzwania cywilizacji medialnej, w której dane jest nam żyć i twórczo działać.

– tak zapisano w Urzędzie Patentowym w USA w 1899 r. Natomiast prognozy firmy „Western Union Financial Services” z 1876 r., dotyczące co dopiero wynalezionego telefonu brzmiały: „Telefon posiada tyle braków, że nie można go traktować jako poważnego środka komunikacji. Ta rzecz nie ma dla nas żadnego znaczenia” Ciekawą tezę wypowiedział też Thomas Watson, szef firmy „IBM” w 1943 roku: „Właściwie to widzę w świecie rynek tylko dla pięciu komputerów”. Założyciel firmy komputerowej „Digital Equipment” jeszcze w 1977 roku miał powiedzieć: „Nie widzę żadnej racji, żeby ktokolwiek chciał mieć komputer u siebie w domu” (por. F. Weil, *Die Medien und die Ethik*, dz. cyt., s. 117). Widzimy z perspektywy czasu, jak błędne były to prognozy.

⁵¹ M. Hopfinger zauważa coraz mniejszy stopień krytycyzmu w odbiorze mediów, mówiąc: „Wśród obserwatorów i krytyków współczesności pozostała jednak niewiara w dojrzałość komunikacyjną szerokiej publiczności, w jej samodzielność i krytycyzm, mimo rosnącego poziomu wykształcenia. Pozostała nadto niechęć do coraz nowszych osiągnięć techniki, lęk przed triumfem techniki nad kulturą – straszą wizje ucieczek w sztuczne światy, uzależnień od lamp kineskopowych, wizje negatywnych utopii, a zwycięstwo superkomputera Deep Blue w szachowej rozgrywce z Garrim Kasparowem miałoby być wstępną ich realizacją” (M. Hopfinger, *Sztuka i komunikacja: sygnały zmian całej kultury*, w: M. Hopfinger (red.), *Nowe media w komunikacji społecznej w XX wieku. Antologia*, Warszawa 2002, s. 457).

Die medialen Transformationen der Zeit und des Raumes

Die in der vorliegendem Artikel dargestellten Analysen konzentrieren sich um die Problemen der medialen Transformationen der Zeit und des Raumes. Es geht uns besonders um das Phänomen der „neuen Medien“ und ihren Einfluss auf das Leben des Individuums und der Gesellschaften, um die Fragen über die gegenwärtigen vielseitigen Veränderungen bei der Wahrnehmung der Zeit und des Raumes als Konsequenz des technologischen Fortschritts im Bereich der Massenmedien und der Kommunikation. Diese Analysen haben einen philosophischen Charakter. Sie werden nämlich vom personalistischen Forschungsgesichtspunkt her durchgeführt, der die Wichtigkeit der anthropologisch-ethischen Dimension in Medienforschungen unterstreicht.

Die Prozesse der Mediatisierung des menschlichen Lebensraumes haben positive und negative Aspekte. Die Medien gestalten eine neue Qualität der Informationsgesellschaft mit. Der Mensch nimmt auf verschiedenen Stufen seiner Tätigkeit Anteil an dem durch die Medien geschaffenen Bereich: das ist der Bereich der symbolischen Formen und ihrer rezeptiven Semantik und des Sinnes. Dieser durch Medien generierte Bereich wird vom Menschen als ein Gebiet erfahren, in dem seine Beziehungen zu der Wirklichkeit den Prozessen der Mediatisierung unterliegen, d.h. sie stützen sich auf die Medien als Instrumente des Kommunizierens. Man kann sagen, dass die Mediosphäre ein mediatisierter Lebensraum des Menschen ist. Die Medien, im weiten Sinne des Wortes, sind nämlich kein neutrales Instrument der Kommunikation und der Informationsübertragung, sie sind nicht nur ein neutraler Kanal oder Transmissionsriemen der die Wirklichkeit widerspiegelnden Inhalte, sondern ein Schöpfer der neuen Qualitäten im Leben des Menschen, des neuen Weltbildes und der Konzeption des Menschen. Wenn man die Medienproblematik analysiert, entdeckt man einerseits eine äußerst positive Vorstellung der Medienwirklichkeit in der Zeit und im Raum, die ein integraler Bestandteil der gegenwärtigen Mediosphäre sind.